XALQARO TASHKILOTLARDA O‘ZBEK TILINING O‘RNI VA NUFUZINI OSHIRISH

Xilola Ulug’bek qizi Ibragimova
Andijon davlat chet tillari instituti
Xorijiy filologiya va turizm fakulteti talabasi
https://doi.org/10.5281/zenodo.24271529

Annotatsiya: Ushbu maqolada globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida xalqaro tashkilotlarda o‘zbek tilining o‘rni va nufuzini oshirishning ustuvor yo‘nalishlari tadqiq etiladi. Birlashgan Millatlar Tashkiloti, YUNESKO hamda Turkiy davlatlar tashkiloti doirasida o‘zbek tilining diplomatik va madaniy mavqei yuksalishi, xorijiy oliy ta’lim muassasalarida o‘zbekshunoslik markazlari faoliyati hamda sun’iy intellekt va milliy til korpusini yaratishga qaratilgan davlat siyosati tahlil qilingan va xalqaro sertifikatlash tizimini joriy etish bo‘yicha amaliy takliflar ilgari surilgan.

Kalit so‘zlar: o‘zbek tili, xalqaro tashkilotlar, til siyosati, madaniy diplomatiya, BMT, YUNESKO, Turkiy davlatlar tashkiloti, sun’iy intellekt.

KIRISH

Hozirgi globallashuv va ko‘p qutbli xalqaro munosabatlar davrida milliy tillarning mavqei faqat davlat ichidagi muloqot vositasi sifatidagi vazifasi bilan cheklanib qolmaydi. Bugungi kunda til har bir suveren davlatning madaniy suvereniteti, intellektual salohiyati hamda tashqi siyosatdagi yumshoq kuchining muhim tarkibiy qismiga aylangan. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 21-oktabrdagi PF-5850-son Farmonida ta’kidlanganidek, xalqimizning ko‘p asrlik madaniy, ilmiy-ma’rifiy va badiiy tafakkuri mahsuli bo‘lgan o‘zbek tili jahondagi boy va qadimiy tillardan biri bo‘lib, globallashuv sharoitida uni asrab-avaylash va xalqaro miqyosdagi obro‘-e’tiborini oshirish davlat siyosatining ustuvor vazifasi sifatida belgilangan. F. Omonullayevaning tadqiqotida qayd etilishicha, dunyo bo‘ylab 50 milliondan ortiq o‘zbekzabon aholining mavjudligi hamda o‘zbek tilining Markaziy Osiyo va uning tashqarisidagi keng kommunikativ qamrovi tilimizning xalqaro maqomini yuksaltirish uchun mustahkam demografik va tarixiy zamin yaratadi.

O‘zbek tilining xalqaro maydondagi nufuzini oshirish jarayoni avvalo mustahkam milliy qonunchilik va institutsional islohotlarga tayanadi. 1989-yil 21-oktabrda qabul qilingan “Davlat tili haqida”gi qonun va yangi tahrirdagi O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 4-moddasi o‘zbek tilining davlat tili sifatidagi maqomini kafolatlagan. E’tiborlisi, mazkur Qonunning yangi tahririda xalqaro huquqiy munosabatlarda davlat tilining qo‘llanish tartibi ham aniq belgilab qo‘yilgan: unga ko‘ra, O‘zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomalari matnlari davlat tilida va ahdlashuvchi tomonlarning tilida yoziladi, mamlakatimizda o‘tkaziladigan xalqaro anjumanlarda esa davlat tili ham ish tili hisoblanadi. So‘nggi yillarda bu huquqiy poydevor yanada kengaytirildi: PF-5850-son Farmon hamda 2020-yil 10-apreldagi O‘RQ-615-son Qonun bilan 21-oktabr “O‘zbek tili bayrami kuni” deb belgilandi, Vazirlar Mahkamasi tuzilmasida Davlat tilini rivojlantirish departamenti tashkil etildi. Eng muhimi, Prezidentning 2020-yil 20-oktabrdagi PF-6084-son Farmoni bilan tasdiqlangan “2020–2030-yillarda o‘zbek tilini rivojlantirish va til siyosatini takomillashtirish konsepsiyasi”ning alohida 5-paragrafi bevosita davlat tilining xalqaro miqyosdagi o‘rni va nufuzini oshirishga bag‘ishlandi.

Xalqaro tashkilotlar tizimida o‘zbek tilining nufuzi yuksalishidagi eng yirik tarixiy voqea Birlashgan Millatlar Tashkiloti (BMT) minbari bilan bog‘liq. 2020-yil 23-sentabr kuni BMT Bosh Assambleyasining 75-sessiyasida O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev tashkilot tarixida birinchi marta o‘zbek tilida nutq so‘zladi. Mazkur chiqishda davlatimiz rahbari pandemiyalar davrida davlatlarning ixtiyoriy majburiyatlari to‘g‘risidagi xalqaro kodeksni ishlab chiqish, Yoshlar huquqlari to‘g‘risidagi BMT konvensiyasini qabul qilish hamda Orolbo‘yi mintaqasini ekologik innovatsiya va texnologiyalar hududi deb e’lon qilish kabi global tashabbuslarni ona tilimizda jahon hamjamiyatiga yetkazdi. O‘zbekiston Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi tahlillarida qayd etilganidek,

© 2026 International Conference on Artificial Intelligence and Applications . All Rights Reserved.

2018–2025-yillar davomida mamlakatimiz tashabbusi bilan BMT Bosh Assambleyasining 13 ta rezolyutsiyasi qabul qilindi, davlat rahbari BMTning 78-sessiyasi (2023-yil) va 80-yubiley sessiyasi (2025-yil sentabr) umumsiyosiy munozaralarida ham faol ishtirok etdi. BMTning rasmiy tillari sirasiga kirmasa-da, oliy minbardan o‘zbek tilining yangrashi milliy tilimizning global siyosiy-diplomatik nufuzini sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqdi.

Ta’lim, fan va madaniyat sohasidagi eng nufuzli universal tashkilot — YUNESKO doirasida olib borilayotgan hamkorlik ham o‘zbek tili va madaniy merosining xalqaro e’tirofini mustahkamlashda muhim o‘rin tutadi. O‘zbekiston Tashqi ishlar vazirligi ma’lumotlariga ko‘ra, 2025-yil 30-oktabrdan 13-noyabrgacha qadimiy Samarqand shahrida YUNESKO Bosh konferensiyasining 43-sessiyasi muvaffaqiyatli o‘tkazildi. So‘nggi 40 yil ichida ilk bor Parij qarorgohidan tashqarida va birinchi marta Markaziy Osiyoda tashkil etilgan mazkur anjumanda 194 davlatdan 5 mingga yaqin delegat qatnashdi. Bunday yirik xalqaro forumlarga mezbonlik qilish o‘zbek tili, tarixi va ilmiy-madaniy merosini ko‘p tilli xalqaro hujjatlar va ommaviy axborot makonida keng targ‘ib etish imkoniyatlarini sezilarli darajada kengaytirmoqda.

Mintaqaviy xalqaro tashkilotlar, xususan, Turkiy davlatlar tashkiloti (TDT), Shanxay hamkorlik tashkiloti (ShHT), MDH va Islom hamkorlik tashkiloti doirasidagi faoliyat o‘zbek tilining amaliy diplomatik va ilmiy qo‘llanilish maydonini kengaytirishda alohida ahamiyatga ega. Ayniqsa, TDT tarkibida mushtarak turkiy tillar va madaniy merosni rivojlantirish strategik ustuvorlik kasb etmoqda: 2021-yil 12-noyabrda Istanbulda bo‘lib o‘tgan tashkilotning VIII sammitida “Turk dunyosining ko‘rinishi — 2040” strategik hujjati hamda Alisher Navoiy nomidagi xalqaro mukofot ta’sis etildi. Mazkur yo‘nalishga hamohang ravishda PF-6084-son Farmonda turkiy tilli davlatlar bilan hamkorlik jarayonlarini rivojlantirish maqsadida o‘zbek tilining qardosh tillar bilan tarjima lug‘atlari va mobil ilovalarini yaratish vazifasi belgilangan. Mintaqaviy tuzilmalardagi ko‘p tomonlama muloqot o‘zbek tilining xalqaro hujjat aylanishi va ilmiy-ta’lim almashinuvidagi ishtirokini kuchaytirish uchun tabiiy hamkorlik muhitini shakllantirmoqda.

Shu bilan birga, tilning xalqaro tashkilotlardagi mavqei uning xorijiy universitetlar va ilmiy markazlarda o‘qitilish ko‘lami bilan chambarchas bog‘liqdir. PF-6084-son Farmonga muvofiq, 2030-yilga qadar xorijiy oliy ta’lim muassasalarida o‘zbek tilini o‘rgatuvchi markazlar sonini 17 tadan 60 taga, mamlakatimizning xorijdagi diplomatik vakolatxonalari huzuridagi “O‘zbek tilining do‘stlari” klublari sonini esa 40 taga yetkazish maqsad qilingan. Barqaror rivojlanish markazi mutaxassisi M. Sharifova keltirgan tahlillarga ko‘ra, so‘nggi yillarda bu borada muhim qadamlar qo‘yildi: 2025-yil 14-oktabrda Buyuk Britaniyaning Oksford universitetida “El-yurt umidi” jamg‘armasi va Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o‘zbek tili va adabiyoti universiteti (ToshDO‘TAU) hamkorligida 3 yillik o‘zbekshunoslik dasturi taqdimoti o‘tkazildi; 2026/2027-o‘quv yilidan esa Xitoyning Sian xorijiy tillar universitetida “O‘zbek tili” bo‘yicha to‘rt yillik bakalavriat yo‘nalishi ochildi. Shuningdek, 2022-yildan buyon ToshDO‘TAU tomonidan Ozarbayjon, Qirg‘iziston, Turkiya va Italiyada Alisher Navoiy nomidagi markazlar tashkil etilib, 300 dan ortiq xorijlik tinglovchi o‘qitildi hamda A1, A2 va B1 darajali darsliklar yaratildi; Janubiy Koreyaning Hanguk xorijiy tillar universitetida esa O‘zbekistonda tahsil olgan mutaxassis kafedra boshqaruvini yo‘lga qo‘ygani barqaror ilmiy maktab modeli sifatida namoyon bo‘ldi.

Biroq erishilgan yutuqlar bilan bir qatorda xalqaro tashkilotlar va global ilmiy-axborot makonida o‘zbek tilining o‘rnini mustahkamlashga to‘sqinlik qilayotgan tizimli muammolar ham mavjud. M. Sharifovaning qayd etishicha, xorijiy OTMlarda ochilgan 4 ta Alisher Navoiy markazi 2030-yilga belgilangan 60 ta markaz ko‘rsatkichining atigi 6,6 foizini tashkil etadi, qisqa muddatli o‘qituvchi almashinuvlari esa doimiy fundamental maktab yaratish uchun yetarli emas. Bundan tashqari, F. Omonullayeva ta’kidlaganidek, xalqaro ilmiy indeksatsiya bazalarida o‘zbek tilidagi nashrlar ulushi pastligi, aniq va tabiiy fanlar (fizika, axborot texnologiyalari, tibbiyot) bo‘yicha zamonaviy o‘zbekcha adabiyotlar tanqisligi tilning ilmiy raqobatbardoshligini cheklamoqda. YUNESKOning 2025-yildagi

© 2026 International Conference on Artificial Intelligence and Applications . All Rights Reserved.

“Languages Matter” qo‘llanmasi ma’lumotlariga ko‘ra, dunyo aholisining 40 foizi o‘zlari erkin tushunadigan tilda ta’lim olish imkoniyatiga ega emasligi ko‘rsatilgan bir sharoitda, o‘zbek tilini zamonaviy ilm-fan va xalqaro ekspertiza tiliga aylantirish barqaror rivojlanish maqsadlari bilan ham bevosita bog‘liq dolzarb masaladir.

Zamonaviy raqamli davrda har qanday tilning xalqaro tashkilotlardagi va global kommunikatsiyadagi yashovchanligi uning sun’iy intellekt (SI) tizimlariga qay darajada integratsiya qilingani bilan o‘lchanadi. Shu paytgacha eng yirik ochiq o‘zbek nutq korpusi (105 soatlik ovoz bazasi) 2021-yilda Qozog‘istonning ISSAI tadqiqot instituti tomonidan yaratilgan edi. Mazkur strategik bo‘shliqni to‘ldirish maqsadida O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025-yil 22-oktabrdagi “Sun’iy intellekt texnologiyalarini yanada rivojlantirishga oid qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PF-189-son Farmoni bilan Raqamli texnologiyalar vazirligiga 2026-yil yakuniga qadar kamida 15 milliard parametrli “O‘zbek tili korpusi”ni yaratish va uni 5 ta ochiq katta til modeliga (LLM) integratsiya qilish vazifasi yuklatildi. Ushbu tashabbusning muvaffaqiyatli amalga oshirilishi xalqaro tashkilotlar hujjatlarini o‘zbek tiliga va o‘zbek tilidan jahon tillariga yuqori aniqlikda avtomatik tarjima qilish hamda tilimizning raqamli suverenitetini ta’minlash uchun muhim texnologik asos yaratadi.

Yuqoridagi tahlillardan kelib chiqib, xalqaro tashkilotlarda o‘zbek tilining o‘rni va nufuzini yanada oshirish bo‘yicha quyidagi amaliy mexanizmlarni amalga oshirish maqsadga muvofiqdir. Birinchidan, BMT, YUNESKO, TDT, ShHT va boshqa ko‘p tomonlama tashkilotlar tadbirlarida sinxron va yozma tarjima xizmatlarini tizimli rivojlantirish, xalqaro huquq, diplomatiya va ekologiya sohalaridagi o‘zbekcha terminologiyani unifikatsiya qilish lozim. Ikkinchidan, xorijiy universitetlardagi o‘zbek tili markazlari, talabalar soni va ilmiy natijalarini aks ettiruvchi yagona onlayn reyestrni ishga tushirish hamda hamkorlik shartnomalariga aniq samaradorlik ko‘rsatkichlarini (KPI) kiritish zarur. Uchinchidan, dunyoning istalgan nuqtasidan topshirish mumkin bo‘lgan, CEFR xalqaro mezonlariga mos o‘zbek tilini bilish darajasini baholovchi onlayn sertifikatlash tizimini (xalqaro TOEFL analogini) yo‘lga qo‘yish chet ellik diplomatlar, tadqiqotchilar va vatandoshlar uchun tilimizni rasman o‘zlashtirish imkonini kengaytiradi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, “O‘zbekiston — 2030” strategiyasi (PF-158-son Farmon) maqsadlari bilan uyg‘un holda o‘zbek tilining xalqaro tashkilotlardagi o‘rni va nufuzini yuksaltirish nafaqat lingvistik yoki ma’naviy masala, balki Yangi O‘zbekistonning tashqi siyosiy nufuzi, ilmiy raqobatbardoshligi va raqamli suverenitetini ta’minlovchi strategik omildir. BMT Bosh Assambleyasi minbarida ona tilimizning yangrashi, YUNESKOning Samarqandda o‘tgan 43-sessiyasi bergan tarixiy turtki, TDT doirasidagi madaniy-ta’limiy integratsiya hamda sun’iy intellekt uchun milliy til korpusining shakllantirilishi bu yo‘lda mustahkam poydevor yaratdi. Tilimizning xalqaro maydondagi haqiqiy kuchi esa o‘tkazilgan rasmiy tadbirlar soni bilan emas, balki xorijda tayyorlangan yetuk mutaxassislar, xalqaro bazalarda e’tirof etilgan ilmiy nashrlar va o‘zbek tilini mukammal tushunadigan global raqamli texnologiyalar salmog‘i bilan belgilanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. **Alimov Sh.** *Zamonaviy axborot texnologiyalari va masofaviy ta’lim.* – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.
2. **Bo‘ronov J.** *Ingliz va o‘zbek tillari qiyosiy grammatikasi.* – Toshkent: O‘qituvchi, 1973.
3. **Hoshimov O‘., Yoqubov I.** *Ingliz tili o‘qitish metodikasi.* – Toshkent: Sharq, 2003.
4. **Jalolov J.** *Chet til o‘qitish metodikasi: chet tillar oliy o‘quv yurtlari (fakultetlari) talabalari uchun darslik.* – Toshkent: O‘qituvchi, 2012.
5. **Jo‘rayev T.** *Ta’lim jarayonida raqamli texnologiyalar va sun’iy intellekt asoslari.* – Toshkent: Universitet, 2023.
6. **Musayev Q.** *Tarjima nazariyasi asoslari.* – Toshkent: Fan, 2005.

© 2026 International Conference on Artificial Intelligence and Applications . All Rights Reserved.

7. **Qodirov B.** *Kompyuter lingvistikasi asoslari va mashina tarjimasi muammolari.* – Toshkent: Fan va texnologiya, 2021.

8. **Rahimov G‘.** *Tarjima nazariyasi va amaliyoti.* O‘quv qo‘llanma. – Toshkent: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2016.

9. **Salomov G‘.** *Tarjima nazariyasiga kirish.* – Toshkent: O‘qituvchi, 1978.

10. Omonullayeva F.O‘. O‘zbek tilining xalqaro maqomi va uni rivojlantirish strategiyalari — 2025

© 2026 International Conference on Artificial Intelligence and Applications . All Rights Reserved.